

LİTVANYA TATARLARINA AİT EL YAZMALARINDA BULUNAN MİRACNAME

Galina MIŞKİNİENE

Özet

18–19. yüzyılda Litvanya Tatarlarına ait, Arap harfleriyle Beyaz Rus ve Leh dillerinde yazılmış kitapların içinde Arapça sure ve hadislerle, Türkçe bazı dua ve niyetlerin yanında bir de miraçname yer almaktadır.

Litvanya Tatarları arasında popüler olan miraçname, bir dinî kitaptan bir başka dinî kitaba geçmektedir. Bu miraçnamenin etkisiyle Litvanya Müslümanları arasında Evliya Kontey (Kontus) adlı efsane yayılmıştır. Efsaneye göre çoban Kontey her gece olağanüstü bir şekilde Mekke'ye gider ve orada namaz kılar. Bu makalede dinî kitaplarda yer olan miraçname incelenecek ve Evliya Kontey efsanesi ile arasındaki bağlantı ve paralellikler ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: İbni Abbas, Hoca Mahmut, İvan Luckevic Kitabı, A. Koricki Kitabı, Litvanya Tatarları, el yazmaları, miraçname, yerel efsaneler, Evliya Kontey (Kontus).

Story of Miraj in Lithuanian Tatars Manuscripts

Abstract

Story of Muhammed's Miraculous Journey to the Heavens (Miraj) could be found in well-known 18-19 century religious manuscripts. In Lithuanian Tatar manuscripts this story is written using Arabic script in old Belarusian and Polish language, also parts of the text have been written in Arabic and Turkish language. Mostly it is Quran's suras, prayers, trying to perform a prayer. This Miraj legend's text, which is under our investigation, is also written in Turkish with translation into old Belarusian and sometimes into Polish.

This very popular legend's text, among Lithuania Tatars, is rewritten from one religious book to another. Miraj legend also made impact on the appearance of local legend about Evlija Kontus. According this legend, Evlija Kontus, every evening, somehow miraculously has been relocating herself to Mecca to pray near the Prophet's grave.

In this article we are going to reveal connections between those two legends.

Key words: İbni Abbas, Hoca Mahmut, Ivan Luckevic Kitabı, A. Koricki Kitabı, Lithuanian Tatar, manuscripts, Miraj, local legends, Evlija Kontus.

Miraçname, Hz. Muhammed'in bir gece mucizevi bir şekilde gökyüzüne çıkmasıdır. Mucizeye göre, Hz. Muhammed bir gece Mekke'den Kudüs'e, oradan gökyüzüne, melekler âlemine ve Allah'ın katına yükselmiş; diğer peygamberlerin ruhlarıyla görüşmüş; cenneti, cehennemi ve melekleri görmüş ve aynı gece Mekke'ye geri dönmüştür (TDEA, 1986, s. 372). Miraç dindar Müslümanlar arasında yaygın olarak bilinmektedir. Bu olayı hatırlatmak amacıyla Müslüman dünyasında her yıl Recep ayının 27. gününde *Recep Bayramı* ya da *İd al-Miraç Bayramı* (Miraç Bayramı) kutlanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de "*miraç*"ı ima eden ayetler 17. suredeki (el-İsra) 1 ve 60. ayetlerdir: "Bir gece, kendisini ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir" (Kur'an-ı Kerim, 1997, s. 281) ve "Hani sana: Rabb'in, insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve Kur'an'da lanetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz" (Kur'an-ı Kerim, 1997, s. 287). V.P. Demidçik bu konuda şu açıklamayı yapar:

Miraç hadisesi ve 17. surede olan metin, çağrışım bakımından ve kısmen benzerdir ve ikisinin birbirini tamamladığı, birbirine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Fakat miraç rivayetinin esası olarak 17. suredeki metni esas almak için herhangi sebep yoktur. Miraç rivayeti 17. sureden kronoloji olarak önce meydana gelmiştir. 17. sure ise rivayette yer alan motifleri mukaddes hâle getirmiş ve böylece bu rivayet İslamiyet'te önemli olan metinlerde yer almıştır (Demidchik, 1987, s. 247).

Rivayet içinde önemli olmayan farklılıklara göre büyük ihtimalle asıl metin Hz. Muhammed zamanından başlamaktadır. Stilistik kuruluşu ve gelişmesi bakımından rivayet konusu Kur'an-ı Kerim'deki sureden farklı olmasına rağmen ikisi de insanların bu gizemli dünyayı idrak etme çabalarını göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetlerde yer alan *miraç* konusu hadis ve tefsir kitaplarında ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.¹

Arap ve Fars edebiyatlarında olduğu gibi, İslamiyet'in Türkler tarafından kabul edilmesinden sonra Türk edebiyatında da pek çok miraçname yazılmıştır. Özellikle Anadolu sahasında 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar *miraç* konusuyla ilgili yazılmış birçok eser bulunmaktadır. Bu eserler, tercüme değil telif eserlerdir. Şairler, hadis ve tefsir kitaplarından öğrendikleri miraç konusunu kendilerine göre yorumlamıştır. Bu sebeple miraçnameler genellikle birbirinin tekrarı değil, miraç konusunu farklı yönleriyle anlatan telif eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak halka İslam dini hakkında çeşitli bilgiler veren

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Akar, 1987, ss. 7-61.

din kitaplarının içinde yer alan bazı miraçnamelerin önceden yazılmış miraçnamelerin varyantları olduğu da sık görülmektedir. Çünkü bu tür dinî kitapları hazırlayan şahısların amacı telif bir kitap yazmak değil, İslam diniyle ilgili bilgileri bir araya toplayarak halkı bilgilendirmektir.

Litvanya Tatarları arasında sözlü ve yazılı gelenekte miraçname çok popülerdir. Fakat söz konusu metnin yayılması ve aktarılması farklı şekillerde oluşmuştur. Çünkü Litvanya Tatarlarının ana dillerini 16–17. yüzyıllardan itibaren unutmaları nedeniyle, Kur'an tefsirleri, dua ve ilmihaller gibi dinî kitapların çevrilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Böylece Arap harfleriyle fakat Beyaz Rus ve sonraları Leh diliyle Litvanya Tatarlarına ait el yazmaları geleneği meydana gelmiştir. Bunlar arasında Slav dillerine çevrilen, edebiyat ve dil bakımından çok değerli *Kitap*, *Tefsir*, *Hamail* ve *Tecvit* türünde eserler gibi yayın türleri de bulunmaktadır. *Kitap* türünün içinde Hz. Muhammed hakkında farklı hikâyeler, İslam âdetleri, imanla ilgili bilgiler ve törenlerin tasviri, Müslümanların vazifeleri, bazı yerlerde İncil efsaneleri, ahlaki ve serüven hikâyeleri yer almaktadır. *Hamail* türünün içinde çeşitli dualar ve törenlerin dışında İslam tarihi, rüya yorumu, çeşitli hastalıkların tedavisi ve büyü gibi konulara rastlamaktayız. Kur'an tefsirleri pek az sayıdadır. (Günümüze ulaşan tefsir sayısı on nüsha civarındadır).

Arap harfleriyle Beyaz Rus ve Leh dillerinde yazılmış olan el yazmalarındaki sure ve hadisler Arap diliyle, bazı dua ve niyetler ise Türk diliyle yazılmıştır. Günümüze kadar ulaşabilen el yazmalarının bir kısmının içinde Türkçe miraçname metni de yer almaktadır. Çalışmamızda bu eserlerde yer alan miraçname metninin özellikleri ve onun etkisiyle ortaya çıkan yerel efsaneler hakkında ayrıntılı bilgi vermeyi amaçlamaktayız.

İncelediğimiz miraçname metni, İbni Abbas tarafından anlatılan ve Hoca Mahmut (bazı kopyalarda Muhammed) tarafından kaleme alınan metindir. Bu metin Litvanya Tatarlarına ait dinî eserler arasında sadece *Kitap* türünde bulunmaktadır. Katalog, inceleme ve makalelerde adı geçen 181 el yazmasından 27'si *Kitap* türüne sokulmaktadır. Bunlardan 16'sı devlet, diğer 11'i ise özel koleksiyonlarda saklanmaktadır. *Kitaplardan* üçü kaybolmuş durumdadır. Miraçname metni bize ulaşan 8 kitapta bulunmaktadır. Aşağıda bu kitap listesi kronolojik olarak sunulmaktadır. Yay araç içinde kitapların buldukları yer, metnin yer aldığı sayfalar ve bu kitap hakkında yeni yayımlanmış bilgiler aktarılmıştır.

1. İvan Luckeviç Kitabı, XVIII. yüzyıl başlangıcı (Vilnius, Litvanya Bilimler Akademisi Kütüphanesi, F 21–814, ss. 107b–135a; Mişkinienė, Namavičiute, Pokrovskaja, 2005, ss. 39–41; Durgut, Mişkiniene, 2009, ss. 357–375; Mişkinienė, 2009);

2. Ayşa Smolskaya Kitabı, 1814 (Vilnius, Litvanya Ulusal Müzesi, R-13.032, ss. 209-242; Mişkinienė, Namavičiūtė, Pokrovskaja, 2005, ss. 46-49);
3. Londra Kitabı, 1832 (Londra, British Library, OR.13.020, ss. 87a-102b; Akiner, 2009, ss. 121-134);
4. İbrahim Haseneviç Kitabı, 1832 (Minsk, Beyaz Rusya Millet Kütüphanesi, 11Pk 438MT9, ss. 94-119; Drozd, Dziekan, Majda, 2000, s. 53);
5. Mustafa Şagideviç Kitabı, 1837 (Vilnius, Litvanya Ulusal Müzesi, R-13.042, ss. 1-45; Mişkinienė, Namavičiūtė, Pokrovskaja, 2005, ss. 55-58; Pokrovskaya, 2003);
6. Abraham Koricki Kitabı, XIX. yüzyıl ortası (Vilnius, Vilnius Üniversitesi Kütüphanesi, F3-391, ss. 248-305; Mişkinienė, Namavičiūtė, Pokrovskaja, 2005, ss. 58-61; Durgut, Mişkinienė, 2009, ss. 357-375);
7. Abraham Haseneviç Kitabı, 1861 (Minsk, Beyaz Rusya Millet Kütüphanesi, 11Rk 1000, ss. 84a-106b);
8. Aleksandr Haseneviç Kitabı, 1868 (Vilnius, Litvanya Ulusal Müzesi, R-13.013, ss. 1-44; Mişkinienė, Namavičiūtė, Pokrovskaja, 2005, ss. 62-64).

Burada incelediğimiz miraçname metni henüz ulaşamadığımız bir el yazmasında daha bulunmaktadır. Bu metin, Andrzej Drozd, M. M., Dziekan ve T. Majda tarafından hazırlanan katalogdaki 19 numaralı *Mahamet Meyşutoviç Kitabı*'nın (1882) içinde yer almaktadır (Drozd, Dziekan, Majda, 2000, ss. 52-53). Araştırmacılarına göre bu kitabın içindeki metinler, bazı ilaveleriyle birlikte İvan Luckeviç Kitabı'na (listemize göre Nu. 1) çok benzemektedir. Ayrıca Jan Szykiewicz tarafından incelenen ve şimdi kaybolmuş olan 1792 tarihli *Kitapta* da miraçname metni yer almıştır (Szykiewicz, 1932, ss. 188-194). Demek ki bildiğimiz 10 *Kitap* türünün içinde miraçname metni vardır.

Listede yer alan 5 yazmada Türkçe yazılmış olan miraçname Beyaz Rusça ve Lehçeye tercüme edilmiştir. Bunlar *İvan Luckeviç* (XVIII. yy. başı), *Londra* (1832), *İbrahim Haseneviç* (1832), *Abraham Koricki* (XIX. yy. ortası) ve *Abraham Haseneviç* (1861) Kitabı'dır (listemize göre Nu. 1, 3, 4, 6 ve 7). Diğer eserlerde bu metnin sadece Beyaz Rusça ya da Lehçeye tercümesi bulunmaktadır (listemize göre Nu. 2, 5 ve 8).

Bilim dünyası, Doğu Avrupa'daki miraçnamelerden ilk olarak A. Boldyrev'in *Vestnik Evropy* dergisinde 1815 yılında yayımladığı bir makale dolayısıyla haberdar olmuştur. Fakat bu yayında miraçname hakkında verilen bilgiler net ve faydalı değildir (Demidchik, 1987, ss. 250-251). Litvanya Tatarlarına ait el yazmalarında bulunan miraç-namelerle ilgili bilgi okuyuculara ilk olarak J. Stankeviç tarafından verilmiştir (Stankevič, Tauerava, 1925, ss. 69-80; Stankevič, 1933-1934, ss. 357-390). Litvanya Tatarlarına ait el yazmalarının

dil ve içerik özelliklerini göstermek bakımından J. Stankeviç'in yayımladığı bu miraçname metninin parçaları sonraki yayınlar için de önemli bir kaynak olmuştur (Lastouski, 1926; Volskij, 1927, ss. 135–146). Bu yayında yer alan miraçname metninin örnekleri *İvan Luckeviç Kitabı*'ndan alınmıştır. Bahsettiğimiz miraçname, *İvan Luckeviç Kitabı*'nın 107b–135a sayfaları arasında bulunmaktadır. 494 beyitten oluşan metnin son kısmı eksiktir. 19. yüzyılın ortalarında yazılmış ve içerik olarak *İ. Luckeviç Kitabı* ile aynı olan *A. Koricki Kitabı*'nın 249–305 sayfaları arasında miraçname metni bulunmaktadır. Bazı kelimelerin yazılışından kaynaklanan ufak tefek farklılıklar içermekle birlikte *A. Koricki Kitabı*'nda bulunan miraçname ile *İvan Luckeviç Kitabı*'nda bulunan miraçname hemen hemen aynıdır. Bu yüzden *İ. Luckeviç Kitabı*'nda eksik olan son bölüm, *A. Koricki Kitabı*'nın 304–305 sayfalarında yer alan 15 beyit eklenerek tamamlandığında 509 beyitlik bir miraçname metni ortaya çıkmaktadır. İki kitapta yer alan metnin tüm dil, içerik ve tercüme farklılıkları ve benzerlikleri H. Durgut ve G. Mişkiniene tarafından yayımlanan makalede açıklanmaktadır (Durgut, Mişkiniene, 2009, ss. 357–375).

İncelemeye başlamadan önce miraçname metninin bir sayfasının transkripsiyonunu vermenin faydalı olacağını düşünmekteyiz².

1. hazā destān-ı mi' rāc-nāme budur
2. hazā destān-ı mi' rāc-nāme budur
3. hazā destān-ı mi' rāc budur
4. hazā destān-ı mi' rāc budur
5. hazā kitāb destān-ı mi' rāc-nāme budur
6. hazā destān-ı mi' rāc budur
7. hazā destān-ı mi' rāc budur
8. hazā destān-ı mi' rāc budur / *о мераджы описуѣ*

1. bismillāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
2. bismillāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
3. bismillāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
4. bismillāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
5. bismillāhi'r-rahmāni'r-raḥīm
6. bismillāhi'r-rahmāni'r-raḥīm

² Satır öncesinde kullanılan rakamlar, nüshalar tanıtılırken kullanılan rakamları göstermektedir.

7. bismillāhi'r-rahmāni'r-raḥīm

8. bismillāhi'r-rahmāni'r-raḥīm

1. evvel allāh adını yād idelüm / ' ışkıını göñlmüzde bünyād idelüm

3. evvel allāh adını yād idelüm / ' ışkıını göñlümüzde bünyād idelüm

4. evvel allāh idini yād idelüm / ' ışkıını göñlemüzde bünyād idelüm

6. evvel allāh adını yād idelüm / ' ışkıını göñlmüzde bünyād idelüm

7. evvel allāh adını yād idelüm / ' ışkıını göñlemüzde bünyād idelüm

1. напрōд бōже име 'успаминайма / милōсц 'у нутрах свайих 'уфўндўйе

2. напрод боже име успоминаймо / милосц в нутрах своих уфундуймо

3. напрод боже име 'успаминайма / милосц в нутрах свайих 'уфўндўйем

4. напрод име боже ўспаминайма / милосц в нўтрах своих 'уфўндўйеми

5. напрōд име боже ўспоминаймо / милосц ў нўтрах своих ўфўндўйем

6. напрод боже име 'успаминайма / милосц в нўтрах свайих 'уфўндўйем

7. напрод боже име 'успаминайма / милосц в нутрах свайих 'уфўндўйеми

8. найпшōд боже име сспоминаймо/ милосц в нутрех свайих вфўндўйем

1. evvel āḥir ol durur zerre ebed / her *birisi* ḡadīrūn küfüven eḡad

3. evvel āḥir ol durur zerre ebed / her bir işi ḡadiyūd küfüven eḡad

4. evvel āḥir ol durur zerre ebed / her bir işi ḡadīr küfüven eḡad

5. evvel allāh āhiri allāh füven eḡad

6. evvel āḥir ol durur zerre ebed / her bir işi ḡadiyūr küfüven eḡad

7. evvel āḥir ol durur zerre ebed / her bir işi ḡadīr küfüven eḡad

1. перший и 'астатний он йест веқўистий /

да кажней речи мōцний нихтō йемў непадōбний йединий йест

2. перший и остатни 'он йест векоисти /

до кежней речи моцни нихто йемў неподобни йедини йест

3. перший 'и 'остатний он йест векоистий /

да кажней речи моцний нихто йемў неподобний йединий йест

4. перши 'и 'остатни 'он йест векойисти /

да кажней речи моцни нихто йему неподобни йедїнїй йест

5. перши он и остатни он аллах йест векоисти /
до кажней речи мощни он йест ниhto йемӯ неподобни йединй̄ йест
6. перший 'и 'ўстатний 'он йест векўистий /
да кажний речи мощний ниhto йему неподобний йединий̄ йест
7. перши 'и 'остатни 'он йест векоисти /
да кажней речи мощни ниhto йему неподобни йединй̄ йест
8. перши и остатни он йест векойистий /
до каждой жечи мощний ниht йемӯ неподобни йедй̄ни йест

1. hiç yoқ iken yaratdı 'ālemleri / insü cinsü ve cinni dīv ü perī
3. hiç yoқ *ikün* yaratdı 'ālemleri / insü cinsü ve cinni *deyü* perī yaratdı yeri
4. hiç yoқ *ikün* yaratdı 'ālemleri / insü cinsü ve *cini deyü* perī
6. hiç yoқ *ikün* yaratdı 'ālemleri / insü cinsü ve cinni *deyü* perī
7. hiç yoқ iken yaratdı 'ālemleri / insü cinsü ve *cini deyü* perī

1. йешче ничōга небилō стварив џветй̄ /
лўдзй̄ йешче да лўдзей пōдōбнō ферейи и дивй̄
2. йешче ничого небило ствōрил џвети /
лўдзи йешче до лўдзей подобнийе ферейи и дзиви
3. йешче ничога небило стварив џветий̄ /
лўдзи йешче да лўдзей подобний̄ ферейи стварив џземлў и неба
4. йешче ничога небило стварив џветийе /
лўдзй̄ йешче да лўдзей падобни ферейи и дзиви
5. ниц небило он то створил небо и џеме /
ноц и дџен слонцо и месонц и гвазди
6. йешче ничога небило стварив џвет /
лўдзи йешче да лўдзей пōдōбнй̄ и ферейи и *даси*
7. йешче ничога небило стварив џветй̄ /
лўдзй̄ йешче да лўдзей падобнийе ферейи и дзивй̄
8. йешче ниц небило ствожил џвенте /
лўдзи йешче до тего подобне ферейи и дй̄хй̄

1. yaratdı yeri gögi ins ü melek / ay ve güneş müşterī yedi felek
3. gögi ins ü melek ayı ve güneş müşterī yedi felek / emri-y-ile ayı gün toğar
4. yaratdı gögi ins ü melek / ay ve *geteş* müşterī yidi *melek*

6. yaratdı yeri gögi ins ü melek / ay ve güneş müşterī yedi felek
 7. yaratdı gögi ins ü melek / ay ve güneş müşterī yedi *melek*

1. стварив зѣмлу и неба лӯдзей и ‘ангели /
 меѣц и слѡнца и зѣвзди ѣем крѡт небѡс
 2. ствѡрив зѣмлу и небо лӯдзи и ѡнгели /
 меѣц и слонца зѣвзди ѣем кроц небос
 3. лӯдзѣй ‘и ‘енгели меѣц слонца и зѣвздѣй и ѣем крот небос /
 за разказанем меѣц и слонца ‘ўзѣйдзе
 4. стварив зѣмлӯ неба лӯдзѣй ‘и ‘енгели /
 меѣц слонца зѣвзди ѣем крот небос
 5. и створил анолѣ потим створил и лӯдзи такош /
 и створил фереѣове ктӯре подобнее до лӯдзей он же створил ѣедим кроц
 небос и зѣми
 6. стварив зѣмлӯ и небо лӯдзѣй и ‘енгелѣй /
 меѣц слѡнца и гѣвзди и ѣем крот небос
 7. стварив зѣмлӯ неба лӯдзѣй ‘и ‘енгели /
 меѣц и слонца зѣвзди ѣем крот небос
 8. ствожил зѣме и небо и лӯдзи и ѡнгели /
 меѡнц и слонца и гѣвзди ѣедим крот небос

1. emri-y-ile ay gün toğar batar / hükmin ister her biri buyruk dutar
 3. batar hükmin ister her biri buyruk dutar / şun^c-ile ayı güneş bağlar şu
 4. emri-y-ele ay gün şofar yatar / hükümin ister her beri yasruk dutar
 6. emri-y-ile ay gün toğar batar / hükmin ister her biri buyruk dutar
 7. emri-y-ile ay gün şoğar yatar / hükmin ister her biri yasruk dutar

1. за расказанем меѣц и слѡнца ‘ўзѣйдзе и зайдзе /
 рассудку ѣего кажний тримай
 2. за росказаѣнем меѣц и слонца узѣйдзе и зайдзе /
 рассѣудек ѣего кежний тримайе
 3. ‘и зайдзе /рассудку ѣего уѡо тримайуц пѡтим /
 меѣц и слонца зѣвѣе парсѣуну
 4. за расказанем меѣц и слонца ‘узѣйдзе и зайдзе /
 рассѣудку ѣего ‘ўѣе тримайуц

5. и такош за росказаñем йего слонцо и месонц взїйдзе и зайдзе /
кбждї йего росказаñе слўха
6. за расказанем месец и слонца ‘ўзїйдзе и зайдзе /
разсудку йего ‘ўсе тримайуц
7. за расказанем месец и слонца ‘узїйдзе и зайдзе /
разсўдку йего ‘ўсе тримайуц
8. за резказаñем месонц и слонца взїйдзе и зайдзе /
з розсондку йего фшисткó тшимайон

1. şun^ç -ile ayı güneş bağlar şüret / virür aña ‘aқıl ve ‘ışķı ve ma^ç rifet
3. ret virür aña aқıl ve ‘ışķı ve ma^ç rifet ma^ç rifetün / var senün dağı vir şalavāt
4. şun^ç -ile ayı güneş bağlar şüret / virür aña ‘aқıl ve ‘ışķı ve ma^ç rifet
6. şun^ç -ile ayı güneş bağlar şüret / virür aña ‘aқıl ve ‘ışķı ve ma^ç rifet
7. şun^ç -ile ayı güneş bağlar şüret / virür aña ‘aқıl ve ‘ışķı ve ma^ç rifet

1. потим месец и слонца зваже персўну /
дасц йемў рбзум и милбсц и вадбмбсц
2. потим месец и слонца зваже парсуну /
дав йим розум и милосц и ведомосц
3. дасц йему розум и мїлосц и вадомасц наўке йест /
также и твайа / пей селеват
4. потим месец и слонца звасе персўну /
дасц йему розум и милосц и вадамосц
6. потим месец и слонца зваже персўну /
дасц йему розўм и милосц и вадомосц
7. потим месец и слонца здас персўну /
дасц йему розум и милосц и вадомосц
8. потим месонц и слонца звежи парсўна /
дасц йему розум и мїлосц и вадомосц

1. ma^ç rifetün var senün dağı / vir şalavāt muştafāya ey ağı
3. muştafāya ey ağı muştafānıñ me^ç rācına / dut kulağ cānıñ ‘uyar
4. ma^ç rifetün veri senün dağı / ver şalavāt muştafāya ey ağı
6. ma^ç rifetün vere senün dağı / vir şalavāt muştafāya ey ağı
7. ma^ç rifetün veri senün dağı / ver şalavāt muştafāya ey ağı

1. на'уке йест также и твайа / пей селева'т прароку ай браце
2. йежели на'уку майеш йешче / пей селева'т пророку ай браце
3. пророку ей браце прароцкаму ме'раджу / дай вуха души добре мило'ц
4. на'ўка йест также и твайа / пей селева'т пророку ай браце
5. йежели маш роз'ум и на'ўка / спей селева'т пророку ай браце
6. на'ўке йест также и твайа / пей селева'т пророку ай браце
7. на'ўке йест также и твайа / пей селева'т пророку ай браце
8. на'ўке йест также и твое / пей селева'т пророку ай браце

1. muştafānuñ me' rācina dut kulağ / cāniñ uyar 'ışk-ile kılığıl yarağ
3. 'ışk-ile kılığıl yarağ şerh idelüm me' rācını / muştafānuñ eşediçek
4. muştafā(...) me' rācın dut kulağ / cābiñ 'ayar 'ışk-ilü filgil yurağ
6. muştafāniñ me' rācina duğ kulağ / cāniñ 'uya 'ışk-ile kılığıl parağ
7. muştafāniñ me' rācın dut kulağ / cābiñ 'ayar 'ışk-ilü filgil yurağ

1. прароцкаму ме'раджу *тримай* ўха /
души д'обре мило'ц свайей чини по'мач
2. пророцкий ме'радж *слўхей* ухом /
душойу вер мило'ц чини лекарство
3. свайей чини помач 'ўсп'омнем ме'радж пророцкий /
кали 'уч'ўйеш
4. прароцкаму ме'радж дай вуча /
души добре мило'ц свайей чи помач
5. пророцк'й *слухай* ме'радж ўхом /
душойу мило'ц чини лекарство о'знайм'ўйе
6. прароцкам ме'раджу дай вуха /
души д'обре мило'ц свайей чини помач
7. прароцкаму ме'раджу дай вуха /
души добре мило'ц свайей ч'й помач
8. прароцк'ему ме'раджу дай ўхе /
д'ўши добра мило'ц своей чин помоц

Tüm metin üzerinde yapılacak karşılaştırmalı bir incelemede yazım farklılıkları ve gramer bakımından değişiklikler (fonetik, morfolojik, leksik) ortaya çıkacaktır. Yukarıda gösterdiğimiz bir sayfalık karşılaştırmada leksik olarak

(batar – yatar; тримай у́ха – слухей ухом – дай вуха), gramatik olarak (уяр – ‘уа; стварив – створил; тримайе – тримайуц), fonetik olarak (muştafānuñ – mußtafāniñ; прародцаму – прародкему, вадомасц – вадомоцц) bazı değişiklikler bulabilmekteyiz³. Sadece bir sayfada yaptığımız karşılaştırmaya göre 1, 2, 3, 4, 6, 7 numaralı el yazmalarında yer alan metinler birbirine daha yakın; 5 ve 8 numaralı metinler ise biraz farklı durmaktadır.

Yukarıda bahsedilen eserlerin içinde bulunan Türkçe miraçnameler ile onların İslav dillerine yapılan tercümelerini karşılaştırdığında ilgi çekici birçok özelliğın olduğu görölmektedir. Yapılan tercümeleler satır altı tercüme şeklindedir. Tercüman, bazı kelimeleri tercüme etmez ya da onları İslavlaştırır, bazen anlamadığı kelimelerin yerine diğlerlerini koyabilir. Tercümede kullanılan Arapça ve Türkçe kelimelerin çoğu yanlış yazılmıştır. Miraçname'nin orijinal metni manzumdur. Tercümede ise büyük oranda konuşma dilinin etkisi olduğu görölmektedir. Konuşma dilinin özelliklerinden birisi de bol bol diyalog kullanılmasıdır.

Litvanya Tatarları arasında popüler olan miraçname bir dinî kitaptan diğeri dinî kitaba geçmektedir. Bu miraçnamenin etkisiyle Litvanya Müslümanları arasında Evliya Kontey (Kontus', Kuntus', Kantus') adlı efsane doğmuştur. Efsane kısaca şöyle özetlenebilir: Hikâye Kral Stafan Batoriy zamanında Yeni Şehir (Novogradok, Beyaz Rusya) bölgesinde geçmektedir. Anlatılanlara göre Kral kendisine sadık Tatar asıllı bir baş av gözcüsüne yeni şehre yakın bir arazi bağışlamıştır. Av gözcüsüne Lovçitski⁴ soyadı da bu sebeple verilmiştir. Bey Lovçitski'nin bir kızı vardır. Fakat bu kız, Cizvitlerin etkisiyle Müslümanlıktan Hristiyanlığa geçmiştir. Bey Lovçitski mülkünün bir kısmını satıp günahlarını bağışlatmak amacıyla Mekke'ye hacca gider. Hacdan dönmek için parası kalmaz ve ne yapacağını bilemez. Şeyhe başvurur. Şeyh ona, birinin her gece Hz. Muhammed'in mezarında⁵ namaz kıldığını, kendisiyle aynı memleketten olan bu kişiye müracaat etmesi gerektiğini ve onun mutlaka yardım edeceğini söyler. Bey Lovçitski de öyle yapar ama o kişiyle tanışınca onun kendi çobanı Kontey olduğunu görünce çok şaşırır.

Efsaneye göre çoban Kontey her gece olağanüstü bir şekilde Mekke'ye gitmekte ve orada namaz kılmaktadır. Lovçitski'nin ısrarlarından sonra çoban Kontey sahibine yardımcı olmaya karar verir. Çoban Kontey, Bey Lovçitski'den bu durumdan kimseye söz etmemesini ister. Evine döndükten sonra Lovçitski kendi çobanına çok saygı gösterince çevresindekiler Lovçitski'nin niçin böyle davranmaya başladığını öğrenmek ister. Bir varyanta

³ Detaylarıyla bütün özellikleri göstermek bu çalışmanın amacı değildir.

⁴ lovçı (Beyaz Rusça): av gözcüsü.

⁵ Efsaneye göre yanlışlıkla Hz. Muhammed'in mezarı Medine'de değil Mekke'de bulunmaktadır.

göre karısının ısrarlarına rağmen Lovçitski sözünü tutar ve sadece çobanın ölümünden sonra durumu açıklar. Bundan sonra herkes çoban Kontey'in evliya olduğunu kabul eder ve onun mezarını ziyaret etmeye başlar, birçok mucize gerçekleşir, hastalar iyileşir, çocuk sahibi olamayan kadınlar çocuk sahibi olur, felçliler iyileşir...

Bazı varyantlara göre Lovçitski verdiği sözü tutmamış ve karısına gerçeği söylemiştir. Ondan sonra evliya Kontey hemen ölmüş, mezarında iki meşe ağacı yükselmiş, bu da Kontey'in evliliğini bir kere daha ispatlamıştır.

Efsane yazıya geçirilerek bugüne kadar saklanmıştır. Efsane metni ilk defa 1861 yılında iki gazetede – *Vilenskiy vestnik* (Vilnius Belleteni) ve *Ças* (Zaman) – yer almıştır (Dmitrijev, 1861, s. 111; Czas, 1861, s. 3). Efsaneye *Coğrafya Sözlüğü'nde* de rastlanmaktadır (SGKP, 1884, s. 752). Bu efsanenin diğer varyantlarını XX. yüzyıldaki yayınlarda da görmekteyiz (Aleksandrowicz, 1935, s. 369; Borawski, Dubiński, 1986, ss. 237–239; Woronowicz (el yazısı).⁶

Miraçname, konusunun muazzamlığı ve içinde saklanan dogmatik hakikati anlaşılır bir şekilde açıklayabilmesi dolayısıyla Arap ve Türk dünyasında çok popüler olmuştur. Bu özelliklere sahip olan miraçname metni yüksek hayal gücüne yol açmaktadır. Bu nedenle *Evliya Kontey* gibi efsanelere Orta Çağ Arap edebiyatında çok sık rastlanmaktadır. 14. yüzyılın en büyük seyyahı İbn-i Batuta *Rihlet-ü İbn Battûta* adlı eserinde benzer bir efsaneyi anlatmıştır. Bu efsaneye göre Mekke'de bulunan Nacm ed-Din'in hizmetkârı İsfahanlı Hasan geceleri Kâbe önünde bir fakirle sürekli karşıyormuş. Bir gece fakir ona, annesini görmek isteyip istemediğini sormuş. Hasan, istediğini söylemiş. Fakat Mekke ile İsfahan arasında büyük bir mesafe olduğu için bunun mümkün olmadığını düşünmüş. Fakir, Hasan'ın gözlerini kapatmasını istemiş ve olağanüstü bir şekilde onu annesinin evine götürmüş. On beş gün sonra da aynı şekilde onu Mekke'ye getirmiş. Fakir, Hasan'a bu durumdan kimseye söz etmemesini söylemiş. Hasan sözünü tutmamış ve Nacm ed-Din'in ısrar etmesi sonucunda durumu açıklamış ve fakiri göstermiş. Fakir bu durumu anlayınca Hasan'a yaklaşmış dudaklarına el sürerek onu dilsiz yapmış. P. Borawski ve A. Dubiński'ye göre, kutsal yerlerden eve olağanüstü bir şekilde gidip gelmeye dair efsane motifi Litvanya Tatarlarına ait eserlere Mekke ve Medine'ye seyahat zamanlarında geçmiştir (Borawski, Dubiński, 1986, ss. 238–239). Kuşkusuz *Evliya Kontey* efsanesi Arap motiflerinden doğmuştur.

Litvanya Tatarları yüzyıllar boyunca ana vatanlarıyla bağlantılarını kaybetmemişlerdir. Bugüne kadar ulaşılmış kaynaklar arasında Litvanya Tatarlarının İstanbul'a ve Mekke'ye seyahatleri hakkında belgelerin olduğunu görüyoruz. Bu grup tabii olarak Türk kültürünün temsilcisi olmuştur. Mezarlık

⁶ Varşova Üniversitesi Şarkiyat Bölümdeki öğrenciler proje kapsamında 1967 yılında Krüşinianı köyünde (Polonya) bir efsane varyantı daha derlemişlerdir.

ve yatır gibi kutsal yerlere hastaların, ihtiyacı olanların ve mucize bekleyenlerin gitmesi geleneği Anadolu Türkleri, Kırgızlar, Türkmenler ve diğer Türk halkları arasında çok yaygındır. Mezar üzerindeki ağaçların ve çalılıarın kutsal sayılması Kırgızlar arasında çok yaygın bir gelenektir. Bu tür geleneklerin Litvanya Tatarlarında da bulunması onların ana vatanlarıyla bağlantılarını kaybetmediğini göstermektedir. Hamile kadınların böyle kutsal sayılan mezarlara ziyarette bulunması ve kutsal olduğu düşünülen ağaçlara kırmızı kurdele bağlaması hem Hristiyanlar hem de Türkler arasında çok popülerdir (Kričinskis, 1993, s. 234).

Evliya Kontey efsanesi miraçname etkisi dolayısıyla bir taraftan İslam kültürü izlerini bir taraftan yerli Hristiyan kültürü izlerini diğer taraftan da Türk kültürü izlerini taşımaktadır. Litvanya Tatarlarına ait el yazması metinleri incelerken bütün bu özellikleri göz önünde tutmak gerekir. Çünkü söz konusu metinlerde hem İslamiyet öncesi dönemin hem İslam'ı kabul ettikten sonraki dönemin hem de yerel Hristiyanlıkla ilgili geleneklerin izlerini bulabiliriz. *Evliya Kontey* efsane metni tümüyle ve birkaç varyantla birlikte bugüne kadar ulaştığı için çok değerlidir. Litvanya Tatarları arasında doğan efsanelerden sadece bu metin eksiksiz olarak günümüze kadar ulaşmış ve en çok bilinen efsane olmuştur. Bu nedenle bu efsanenin değeri daha büyüktür. Litvanya Tatarları arasında miraçname etkisi yüzyıllar boyunca hiç azalmamış ve bu etki dolayısıyla yerel efsaneler de ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Akar, M. (1987). *Türk Edebiyatında Manzum Miraçnameler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akiner, Sh. (2009). *Religious Language of a Belorussian Tatar Kitab. A Cultural Monument of Islam in Europe*. Wiesbaden: Mediterranean Language and Culture Monograph Series 11.
- Aleksandrowicz, M. (1935). Legendy, Znachorstwo, Wróżby i Gusła Ludu Muzułmańskiego w Polsce. *Rocznik Tatarski* 2. Zamość, 368–376.
- Borawski, P. and Dubiński, A. (1986). *Tatarzy Polscy. Dzieje, Obrzędy, Legendy, Tradycje*. Warszawa.
- Czas. (1861). Nr 69 z dn. 23 marca, s. 3. Kronika. Kraków.
- Demidchik V.P. (1987). Pamiatniki Belorusskoj Literatury, Pisannoj Arabskim Pis'mom, i Legenda o Nochnom Vozneseniji Muchammada. *Problemy Arabskoj Kul'tury. Pamiati Akademika I.J. Krachkovskogo*, Moskva: Nauka, 238–253.
- Dmitrijev M. (1861). Predanija o Lovchicah. *Vilenskij Vestnik* № 13. 14 февраля, s. 111.
- Drozd, A., Dziekan, M., Majda, T. (2000). *Piśmiennictwo i Muhiry Tatarów Polsko-Litewskich. Katalog Zabytków Tatarskich*, 3. Warszawa: Res Publica Multietnica.
- Durgut, H. and Miškinienė, G. (2009). Legenda 'Miradz' iz Kitaba Ivana Luckevicha. *Bibliotheca Archivi Lithuanici 7: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Kalbos, Kultūros ir Raštijos Tradicijos*. Vilnius: Lietuvių Kalbos Institutas, 357–375.
- Kričinskis S. (1993). *Lietuvos Totoriai. Istorinės ir Etnografinės Monografijos Bandymas*. (Iš Lenkų Kalbos Vertė T. Bairašauskaitė). Vilnius: Mokslo ir Enciklopedijų Leidykla.
- Lastouski, V. (1926). *Gistorija Belaruskaj (kryuskaj) Knigi*. Kouna.
- Miškinienė, G. (2009). *Ivano Laucevičiaus Kitabas. Lietuvos Totorių Kultūros Paminklas*. Leidinį Parengė: Galina Miškinienė, Pirminė Teksto Transliteracija Sigita Namavičiūtė, Turkiškų Intarpų Transliteracija: Hüseyin Durgut, Arabiškų Intarpų Transliteracija: Jekaterina Pokrovskaja, Vilnius: Lietuvių Kalbos Institutas, 800 p.
- Miškinienė, G., Namavičiūtė and S., Pokrovskaja, J. (2005). *Katalog Arabskoolfavitnych Rukopisej Litovskih Tatar*. Vilnius: Vilniusskij Universitet.
- Pokrovskaya, J. (2003). *Mustafa Şagideviç Kitabı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Vilnius: Vilnius Üniversitesi.
- SGKP (1884). *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i Innych Krajów Słowiańskich*, V. Warszawa, s. 752: "Łowczyce" (art. Al. Jelskiego). Red. Woronowicz Ali.
- Szynkiewicz, J. (1932). O Kitabie. *Rocznik Tatarski* 1. Wilno, 188–194.

- Stankevič, J. (1933–1934). Příspěvky k Dějinám Beloruského Jazyka na Zaklade Rukopisu ‘Al kitab’. *Slavia* 12, (3–4), 357–390.
- Stankevič, J., Tauerava, M. (1925). Apaviadanne z Al’kitabü. *Kryvich* 9, 69–80.
- TDEA. (1986). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* 6. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Volskij, V. (1927). Otryvok iz Kitaba. *Uzvyshsha* 4, 135–146.
- Woronowicz, A. *Łowczyce* (el yazısı) – Kaybolmuş.

